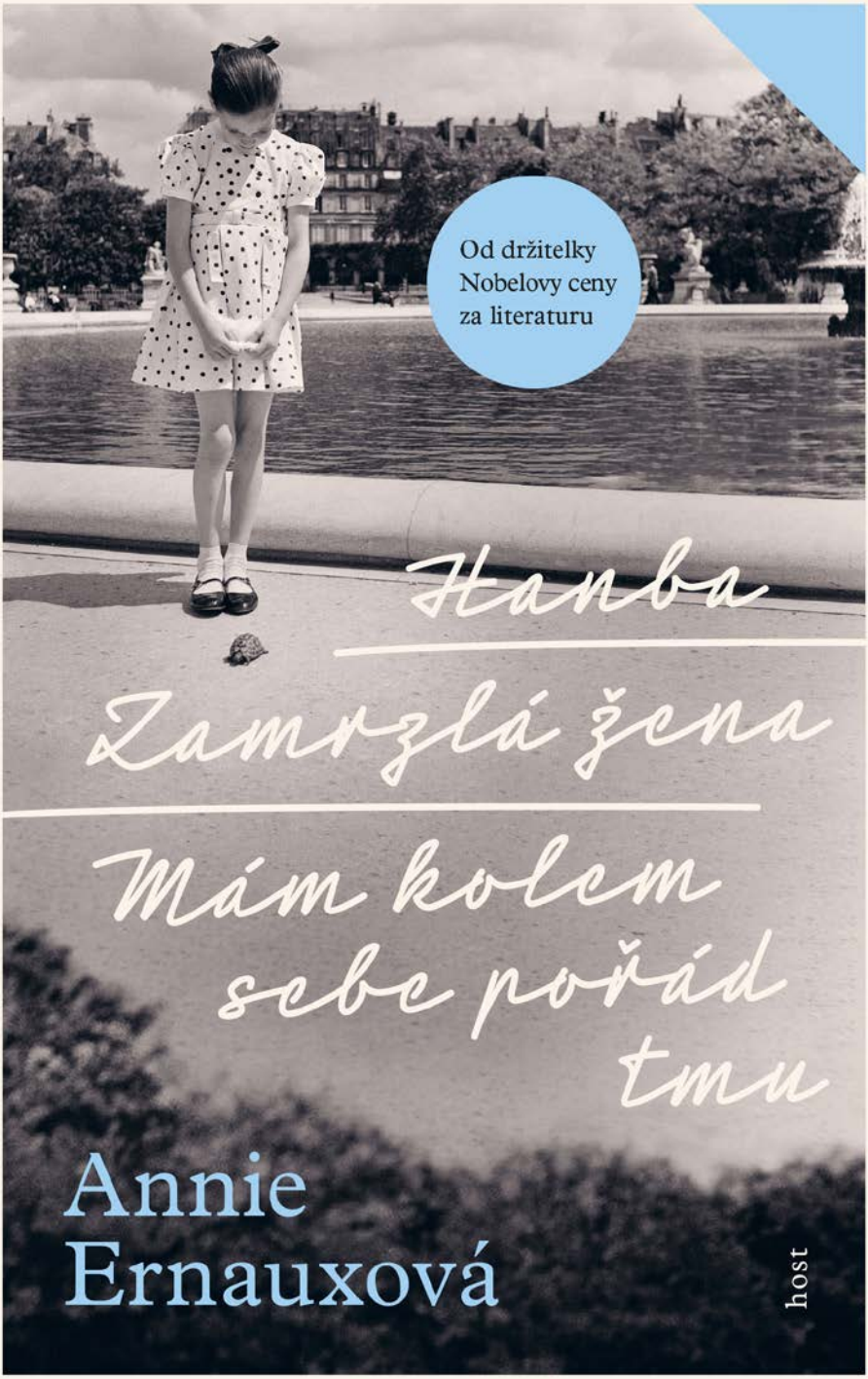
Od držitelky
Nobelovy ceny
za literaturu
Hanba
Zamrzlá žena
Mám kolem sebe pořád tmu
Annie
Ernauxová
host

Annie
Ernauxová

Hanba

Zamrzlá žena

Mám kolem sebe pořád tmu

Přeložil
Tomáš Havel

Brno 2025

Automatizovaná analýza textů nebo dat
ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU
je bez souhlasu nositele práv zakázána.

La Honte © Éditions Gallimard, Paris, 1997
La Femme gelée © Éditions Gallimard, Paris, 1981
Je ne suis pas sortie de ma nuit © Éditions Gallimard,
Paris, 1997
Photo by Daily Mirror / Mirrorpix / Getty Images
Translation © Tomáš Havel, 2025
Czech edition © Host – vydavatelství, s. r. o., 2025
(elektronické vydání)

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme
d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié de la
collaboration de l'Institut français de Prague.
Tato kniha vychází za přispění Programu F. X. Šalda
Francouzského institutu v Praze.

La traduction de cet ouvrage a bénéficié du soutien
du programme de résidences artistiques „Villa Bohêma".
Tento překlad vychází s laskavou podporou programu
tvůrčích pobytů „Villa Bohêma".

Le traducteur remercie chaleureusement toute l'équipe
de la Maison des Écritures de La Rochelle pour son accueil.
Překladatel srdečně děkuje celému týmu Maison des
Écritures v La Rochelle za milé přijetí.

VIVVA
BOHÊMA

ISBN 978-80-275-2608-6 (PDF)
ISBN 978-80-275-2609-3 (ePUB)
ISBN 978-80-275-2610-9 (MobiPocket)

Hanba

Philippovi V.

Jazyk se nerovná pravdě.
Jazyk je způsob naší existence ve světě.
PAUL AUSTER
Vynález samoty

Můj otec chtěl zabít mou matku, stalo se to v červnu, v neděli po obědě. Ve tři čtvrtě na dvanáct jsem šla jako obvykle na polední mši. Cestou domů jsem se měla zastavit pro zákusky u cukráře, který sídlil v obchodní kolonii, v provizorních barácích zbudovaných po válce do doby, než proběhne rekonstrukce zničených budov. Doma jsem se převlékla z nedělních šatů do oblečení, které se dá snadno vyprat. Jakmile odešli poslední zákazníci, zatáhli jsme okenice před výlohou obchodu a usedli k obědu, určitě bylo zapnuté rádio, v tu hodinu se totiž vysílal humoristický pořad *Tribunál* s Yvesem Deniaudem v roli lampáře, jehož nepřetržitě obviňují ze směšných přečinů a soudce s mečivým hlasem ho odsuzuje k nicotným trestům. Matka měla špatnou náladu. Jen co se posadila k jídlu, začala se s otcem hádat a vydržela to celý oběd. A jako vždy když se rozčílila, pokračovala v maličké kuchyni, stísněné mezi kavárnou, krámkem a schodištěm vedoucím do patra, ve výčitkách směrem k otci i poté, co sklidila ze stolu a utřela vikslajvantový ubrus. Otec zůstal sedět, neodpovídal, hlavu měl natočenou k oknu. Zničehonic se křečovitě roztřásl a začal těžce dýchat. Potom vstal. Viděla jsem, jak chytil matku a vleče ji do kavárny, křičel u toho chraplavým hlasem, který jsem neznala. Utekla jsem do patra, vrhla se na postel a hlavu si přikryla polštářem. Po chvíli jsem slyšela matku volat: „Dcero!“ Její hlas přicházel ze sklípku vedle kavárny. Běžela jsem po schodech do přízemí a ze všech sil křičela: „Pomoc!“

Ve sklípku bylo špatně vidět, otec držel matku pevně za ramena nebo kolem krku. Ve druhé ruce měl sekyrku na štípání dříví, kterou vytrhl ze špalku, do nějž bývala zaseknutá. Dál si už pamatuji jen pláč a křik. Potom jsme zase všichni tři v kuchyni. Otec sedí u okna, matka zůstala stát u sporáku, já sedím na nejnižším schodě. Nedokážu zadržet pláč. Otec stále nevypadal normálně, ruce se mu třásly, měl změněný hlas. Opakoval: „Proč brečíš? Tobě jsem přece nic neudělal." Vzpomínám si na větu, která mě napadla: „Vyhraju z tebe smůlu."* Matka říkala: „No tak, už je to za náma." Potom jsme se všichni tři vydali na projížďku na kole po okolí. Po návratu rodiče otevřeli kavárnu, jako každou neděli večer. O té scéně se už nikdy ani slovem nezmínili.

Stalo se to 15. června 1952. Jedná se o první přesné datum, které si z dětství pamatuji. Do té doby šlo jen o sled dní, o data zapsaná na školní tabuli nebo v sešitech.

Několika mužům jsem později řekla: „Když mi táhlo na dvanáct, můj otec chtěl zabít mou matku." Touha vyslovit před nimi tu větu svědčila o tom, že mi nebyli lhostejní. Jakmile ji uslyšeli, do jednoho zmlkli. Věděla jsem, že to ode mě byla chyba, nedokázali něco takového přijmout.

* „Vyhrát smůlu" znamená v normandském nářečí zešílet v důsledku úleku a mít až do smrti smůlu.

Tu scénu popisuji poprvé. Až dodnes jsem to považovala za nemožné, dokonce i v osobním deníku. Za cosi zapovězeného, za co nutně přijde trest. Možná takový, že později už nic nenapíšu. (Před chvilkou jsem pocítila úlevu po zjištění, že píšu dál jako dřív, že se nic hrozného nestalo.) Poté co se mi podařilo příhodu popsat, mám dokonce pocit, že se jedná o běžnou věc, k níž v rodinách dochází častěji, než jsem si myslela. Možná že popis, každý popis, zevšedňuje jakýkoli skutek, včetně těch nejdramatičtějších. Scénu jsem v sobě měla uloženou jako obraz bez textu — vyjma případů, kdy jsem o ní řekla svým milencům —, a tak mi slova, jimiž jsem ji popsala, připadají cizí, téměř nemístná. Stala se z ní scéna určená druhým.

Před psaním jsem věřila, že si dokážu vzpomenout na veškeré podrobnosti.
Ve skutečnosti jsem si zapamatovala jen celkovou atmosféru, rozmístění účinkujících v kuchyni a několik slov. Už nevím, o co v hádce původně šlo, jestli si matka na sobě nechala bílý plášť, v němž prodávala v obchodě, nebo si ho svlékla kvůli plánované projížďce na kole, ani co jsme měli k jídlu. Nevybavila jsem si jedinou přesnou vzpomínku na nedělní dopoledne, kromě běžných záležitostí — mše, nákup u cukráře… —, ačkoli jsem se musela, jak to budu dělat později při popisování jiných událostí, často vracet zpět, do dob ještě před scénou. Nicméně s jistotou vím, že jsem na sobě měla šaty s modrými puntíky, protože následující dvě léta, kdy jsem je dál

nosila, jsem si je pokaždé oblékala s myšlenkou „to jsou šaty z toho dne“. Jistá jsem si i ohledně počasí, bylo oblačno, chvílemi vysvitlo slunce a foukal vítr.

Ta neděle se postavila jako clona mezi mě a vše, co jsem prožívala. Hrála jsem si, četla, dělala věci jako dřív, ale zůstávala jsem mimo veškeré dění. Vše ztratilo svou přirozenost. Při učení do školy jsem si nemohla zapamatovat to, co mi dřív stačilo jednou si přečíst. Ledabylý přístup žačky spoléhající na to, že učení jí jde samo, vystřídalo vyostřené vědomí, které však u ničeho nevydrželo.

Scéna nešla rozsoudit. Otec, který mě zbožňoval, chtěl zabít matku, která mě zbožňovala stejně jako on. Matka byla vroucnější křesťanka než otec, starala se o rodinné finance, chodila do školy na rodičovské schůzky, musela jsem tedy považovat za přirozené, že na něj křičí stejně jako na mě. V mých očích nikdo nepochybil ani se neprovinil, musela jsem jen otci zabránit zabít matku, aby za to nešel do vězení.

Mám dojem, že jsem celé měsíce, snad i celé roky čekala, že ke scéně dojde znovu, že jsem si byla jistá jejím opakováním. Uklidňovala mě přítomnost zákazníků, bála jsem se chvil, kdy jsme zůstávali sami, v neděli odpoledne jsem bývala ve střehu pokaždé, když na sebe zvýšili hlas, sledovala jsem otce, jeho obličej i ruce.

Když nastalo ticho, cítila jsem blížící se neštěstí. Ve škole jsem si říkala, jestli po návratu domů nenarazím na dokonanou tragédii.

Když se rodičům úsměvem, spikleneckým smíchem nebo nějakým žertem podařilo předvést, že se mají rádi, byla jsem přesvědčená, že jsem se vrátila do časů před scénou. Že to zkrátka byl jen „ošklivý sen“. Hodinu nato jsem věděla, že známka náklonnosti platila jen v okamžiku, kdy k ní došlo, že do budoucna nic nezaručuje.

Tou dobou v rádiu často hráli zvláštní písničku, zpívalo se v ní o rvačce v saloonu, která vypukla zničehonic, pak nastalo ticho, do něhož někdo šeptal „bylo by slyšet i špendlík spadnout na zem“, načež se rozezněl mnohohlasý, zmatený křik. Pokaždé se mě zmocnila tíseň. Jednou ke mně strýc napřáhl rozečtenou detektivku a zeptal se: „Co bys dělala, kdyby tvýho tátu obvinili z vraždy, kterou neudělal?“ Zůstala jsem jako opařená. Ve všem jsem viděla tragickou scénu, jež se neodehrála.

Nikdy se nezopakovala. Otec zemřel po patnácti letech, shodou okolností v červnu a v neděli.

Teprve nyní mě napadá, že rodiče si možná mezi sebou o té nedělní scéně a otcově sáhnutí po sekyrce popovídali, nějak si to s omluvami vysvětlili a rozhodli se na všechno zapomenout.

Třeba někdy v noci po milování. Ta myšlenka, jako všechny myšlenky, které nás nenapadnou okamžitě, přichází pozdě a k ničemu mi už neposlouží. Jen to, že mi tenkrát nepřišla na rozum, svědčí o míře němé hrůzy, kterou ve mně nedělní scéna vyvolala.

V srpnu toho roku se u pusté silnice v jižní Francii utábořila rodina z Anglie. Ráno našli sira Jacka Drummonda, jeho manželku Ann i dceru Elizabeth zavražděné. Nejbližší statek patřil Dominiciovým, rodině pocházející z Itálie, a jako první byl z trojnásobné vraždy obviněn jejich syn Gustave. Dominiciovi mluvili špatně francouzsky, možná ještě hůř než Drummondovi. Já anglicky a italsky umím jen věty „do not to lean outside“ a „è pericoloso sporgersi“, napsané ve vlacích pod pokynem „nevyklánějte se z oken“. Považovalo se za zvláštní, že se dobře zajištěná rodina rozhodla nocovat venku, místo aby se ubytovala v hotelu. Představovala jsem si sebe, jak ležím spolu s rodiči mrtvá u silnice.

Z dotyčného roku se mi dochovaly dvě fotografie. Jedna byla pořízena u příležitosti prvního přijímání. Je to „umělecký“ černobílý snímek vlepený v deskách z tvrdého papíru s vytlačenými spirálami, překrytý poloprůsvitným papírem. Na vnitřní straně desek je fotografův podpis. Na snímku je dívka s hladkým plným obličejem s vystouplými líci a zaobleným nosem

se širokými dírkami. Brýle v tlustých, světlých obroučkách částečně přesahují přes lícní kosti. Oči jsou upřené do objektivu. Z čepce, zpod nějž vepředu i vzadu vyčnívají krátké nakadeřené vlasy, spadá závoj volně zavázaný pod bradou. Úsměv je jen naznačený koutkem úst. Trvalá ondulace a brýle dělají vážně se tvářící holčičku starší. Klečí na klekátku, lokty se opírá o polstrovanou opěrku, široké ruce s prstýnkem na malíčku má sepnuté u tváře a ovinuté růžencem, který spadá na misál a na rukavičky položené na klekátku. Tělo se nejasně ztrácí v širokých mušelínových šatech, jen volně — stejně jako čepec — převázaných v pase. Nabývám dojmu, že pod hábitem malé milosrdné sestry není žádné tělo, nedokážu si ho totiž představit, natož cítit tak, jak nyní cítím své tělo. Je to zvláštní, když si pomyslím, že se přece jedná o totéž tělo.

Fotografie byla pořízena 5. června 1952. Nikoli v den mého prvního přijímání v roce 1951, ale — už nevím z jakého důvodu — při obnově křestních slibů, tedy o rok později při opakování obřadu ve stejných šatech.

Na druhé, malé fotce obdélného formátu stojím s otcem před zídkou zdobenou džbány s květinami. Byla pořízena v Biarritzu koncem srpna roku 1952, během zájezdu do Lurd, nepochybně na promenádě podél moře, které není vidět. Měřím nanejvýš metr šedesát, protože otci, který měl metr sedmdesát tři, dosahuji mírně nad rameno. Za tři měsíce mi vyrostly

vlasy, tvoří mi kolem hlavy jakousi kučeravou korunu sepnutou stuhou. Snímek je hodně neostrý, pořízený krychlovým fotoaparátem, který rodiče vyhráli před válkou v tombole. Obličej a brýle jsou špatně vidět, na rozdíl od širokého úsměvu. Mám na sobě uniformu, již jsem nosila na Slavnostech mládeže křesťanských škol, tedy bílou sukni s bílou halenkou a přes ni kabátek s vyhrnutými rukávy. Na tomto snímku vypadám hubená a plochá, může za to sukně, přes boky těsná, postupně se směrem dolů nálevkovitě rozšiřující. V tom úboru vypadám jako drobná žena. Otec má na sobě tmavé sako, světlou košili i kalhoty a tmavou kravatu. Mírně se usmívá a jako na všech fotografiích působí svým obvyklým, úzkostným dojmem. Schovala jsem si ji určitě proto, že na ní, na rozdíl od ostatních, vypadáme jako to, co nejsme, jako lidé, kteří mají šmrnc, kteří jezdí na letní byt. Na obou snímcích se usmívám se stisknutými rty kvůli křivým a zkaženým zubům.

Prohlížím si obě fotografie tak dlouho, dokud se neoprostím od všech myšlenek, jako by se mi upřeným pohledem mělo podařit vstoupit do těla a mysli dívky, která jednoho dne klečela na klekátku u fotografa a pak jela s otcem do Biarritzu. Přitom kdybych je nikdy předtím neviděla, kdyby mi je ukázali poprvé, nevěřila bych, že to jsem já. (Jistota, že „to jsem já“; nemožnost se poznat; „ne, to nejsem já“.)

Fotografie od sebe dělí sotva tři měsíce. První pochází z června, druhá z konce srpna. Příliš se liší formátem a technickou kvalitou, aby se na nich daly s jistotou pozorovat změny obličeje a postavy, ale i tak se mi zdá, že tvoří dva časové mezníky. Na té první jsem zachycena na samém sklonku dětství, uzavírajícího se prvním přijímáním, na druhé vcházím do doby, kdy mě nepřestane provázet pocit hanby. Snad jde jen o snahu vymezit v průběhu onoho léta přesně daný úsek, jako to dělají historici. (Říct „ono léto“ nebo „léto, kdy mi bylo dvanáct“ znamená učinit romaneskním to, co ve skutečnosti nebylo o nic romanesknější, než je pro mě právě prožívané léto roku 1995, o němž by mě vůbec nenapadlo, že by někdy mohlo přejít do sféry utěšených představ, navozovaných výrazem „onoho“ léta.)

Z fyzických stop na onen rok mi ještě zbývá:

— černobílá pohlednice Alžběty II. Dostala jsem ji od vnučky přátel mých rodičů z Le Havru, která byla na školním výletě v Anglii u příležitosti oslav královniny korunovace. Na rubu je světle hnědá skvrna, s níž jsem pohlednici už dostala a jíž jsem se štítila. Pokaždé když jsem na pohlednici narazila, pomyslela jsem na skvrnu. Alžběta II. je na ní z profilu, hledí do dáli, má černé, dozadu sčesané krátké vlasy, velká ústa zvýrazněná rudou rtěnkou. Levou ruku má položenou na kožešině, v pravé drží vějíř. Nedokážu si vzpomenout, jestli mi připadala krásná.

Možná mě taková otázka ani nenapadla, když šlo o královnu.

— pouzdříčko na šití z červené kůže, v němž chybí původní výbava — nůžky, háček, šídlo a další věci —, které jsem dostala k Vánocům a měla z něj větší radost než z podložky na psací stůl, protože ve škole bylo užitečnější.
— pohlednice s interiérem katedrály v Limoges, kterou jsem poslala matce ze zájezdu do Lurd. Na rubu je velkým písmem napsáno: „Hotel v Limoges je moc dobrý, je tady spousta cizinců. Posílám velkou pusu," dál moje křestní jméno a „Tatínek". Adresu nadepsal otec. Na razítku je datum: 22/08/52.
— skládačka z pohlednic: „Pevnost v Lurdách. Muzeum Pyrenejí," nejspíš zakoupená v dotyčném muzeu.
— partitura písničky „Cesta na Kubu", modrý dvoulist s lodičkami na titulní straně a se jmény umělců, kteří ji hrají nebo zpívají, Patrice a Mario, sestry Étiennovy, Marcel Azzola, Jean Sablon… Musela se mi obzvlášť líbit, protože jsem chtěla mít její text a dokázala jsem matku přesvědčit, aby mi dala peníze na něco, co bylo z jejího pohledu zbytečné a hlavně neužitečné pro přípravu do školy. Líbila se mi tedy víc než šlágry onoho léta „Blázínku můj" a „Mexiko", které si prozpěvoval jeden z řidičů autokaru, kterým jsme jeli do Lurd.
— misál, na němž mám položené rukavičky na snímku z prvního přijímání, jmenuje se *Římský misál nešporní* a sestavil ho Dom

Gaspard Lefebvre v Bruggách. Každá stránka je psaná ve dvou sloupcích, latinsky a francouzsky, kromě střední části svazku, kterou zaujímá „ordinárium mše“, a stránky vpravo jsou psané francouzsky, stránky vlevo latinsky. Na úvod je zařazen „liturgický kalendář s temporálem a pohyblivými svátky pro léta 1951—1968“. Těmi zvláštními daty stojí kniha mimo čas a klidně mohla být napsána před několika staletími. Slova, která se v ní bez ustání opakují, antifona, graduále či traktus, mi dodnes znějí záhadně (nevzpomínám si, že bych se jim někdy snažila porozumět). Při listování mám pocit, že kniha je sepsaná jakýmsi ezoterickým jazykem, a zmocňuje se mě údiv, až neklid. Poznávám všechna slova, se zavřenýma očima bych dokázala odříkat pokračování *Agnus Dei* nebo nějaké jiné, kratší modlitby, ale nepoznávám se v dívce, která každou neděli a ve svátek pilně, snad i horlivě znovu a znovu pročítala text a neudělat to jistojistě považovala za hřích. Tak jako fotografie přinášejí důkazy o mém těle z roku 1952, je misál nezpochybnitelným hmotným dokladem — vypovídající je i skutečnost, že se mi po tolikerém stěhování zachoval — o náboženském světě, který jsem považovala za svůj, ale dnes už se do něj nedokážu znovu vcítit. Nad písničkou „Cesta na Kubu“, v níž se zpívá o lásce a cestování, tedy o dvou touhách odjakživa přítomných v mém životě, podobné rozpaky necítím. Právě jsem si

spokojeně přebroukala její text: „Dva kluci a dvě holky / v plachetnici zpíváme / pod nebem v barvě šmolky / na Kubu se plavíme.“

Už několik dní v duchu znovu prožívám scénu z červnové neděle. Když jsem ji psala, viděla jsem ji v jasných barvách, v přesných tvarech, slyšela jsem i hlasy. Nyní už zešedla, je rozostřená a němá jako film na zakódovaném televizním kanále, který nemáme předplacený. Převedení do slov jí nedodalo nic z chybějícího významu. Je neustále tím, čím od roku 1952 byla, záležitostí šílenství a smrti, etalonem utrpení, s nímž jsem soustavně porovnávala většinu svých zážitků, aniž se mu něco dokázalo vyrovnat.

Stojím-li na počátku psaní nové knihy, a toho pocitu nabývám podle různých znamení — potřeba vracet se k napsanému, nemožnost podnikat cokoli jiného —, podstoupila jsem riziko prozradit úplně všechno v samém úvodu. Jenže jediné, co mám, je neopracovaná skutečnost. Chci scénu, po mnoho a mnoho let strnulou, rozhýbat, zbavit ji posvátného, ikonického charakteru, jehož v mém povědomí nabyla (svědčí o tom například víra, že mě přivedla k psaní, že stojí za všemi mými knihami).

Nečekám nic od psychoanalýzy ani od rodinné psychologie, už dávno se nesnažím s jejich pomocí vyvozovat elementární závěry,

dominantní matka, podřízený otec, který chce svou situaci zvrátit vražedným gestem, a tak dále. Výrazy „rodinné trauma“ nebo „toho dne padly dětské modly“ nepostihují scénu, již jsem bezprostředně dokázala „pojmenovat“ jedině zažitým rčením *vyhrát smůlu*. V tomto případě zůstávají abstraktní pojmy nade mnou.

Včera jsem se vydala do Městského archivu v Rouenu pročíst si deník *Paris-Normandie* z roku 1952; rodičům ho denně donášel trafikantův poslíček. Ani k tomu jsem se dosud nikdy neodvážila, jako bych při otevření červnových novin měla znovu *vyhrát smůlu*. Do schodů v budově radnice jsem stoupala s pocitem, že jdu na schůzku, z níž už mám předem hrůzu. Archivářka mi do podkrovní místnosti přinesla dva černé šanony se všemi čísly deníku z roku 1952. Začala jsem je procházet od 1. ledna. Chtěla jsem oddálit okamžik, kdy se dostanu k 15. červnu, vrátit se do posloupnosti neposkvrněných dní, v níž plynul můj život před oním datem.

Nahoře vpravo na první straně vycházely předpovědi počasí abbého Gabriela. Nedokázala jsem k nim přiřadit vůbec nic, žádné hry ani procházky. Defilé mraků, mezi nimi prosvítající slunce, poryvy větru, jež poznamenávají běh času, mi nic nepřipomínaly.

O většině zmiňovaných událostí, o válkách v Indočíně a Koreji, o nepokojích

v Orléansville nebo o Pinayově hospodářském plánu jsem věděla, ale nezařadila bych je zrovna do roku 1952, protože do paměti se mi nepochybně zapsaly až později. Titulky „V Saigonu vybuchlo šest jízdních kol naložených plastickou trhavinou“ a „komunistický předák Duclos uvězněn ve Fresnes za ohrožení bezpečnosti státu“ jsem nedokázala spojit s žádnou vizuální představou sebe sama v roce 1952. Přišlo mi zvláštní, že Stalin, Churchill a Eisenhower pro mě byli tenkrát stejně živí, jako jsou pro mě dnes živí Jelcin, Clinton nebo Kohl. Nic jsem nepoznávala. Jako bych v té době vůbec nežila.

Při pohledu na fotku Pinayho jsem se podivila, jak se podobá Giscardu d'Estaingovi, ne tomu současnému, sešlému, ale tomu z doby před dvaceti lety. Výraz „železná opona“ mě vrátil do třídy v soukromé škole, když po nás paní učitelka chtěla, abychom se pomodlily desátek růžence za křesťany, kteří zůstali na druhé straně, a já v duchu viděla ohromnou, kovovou hradbu, na niž se snaží vylézt muži i ženy.

Naopak jsem si okamžitě vybavila vzpomínky na humoristický strip *Poustiquet*, podobný těm, které dlouho vycházely na poslední straně *France-Soir*, a vtip dne, o němž jsem přemítala, zda je mi vůbec k smíchu, například: „Už jste slyšel, že tu budou mít závody rybáři? — Ale to se jim s těmi pruty bude špatně utíkat, ne?“ Poznala jsem i reklamy a názvy filmů, které

se promítaly v Rouenu, ještě než přišly do Y., *Milenci z Capri*, *Moje žena je úžasná* a další.

Každý den vycházely hrůzné zprávy v černé kronice, dvouleté dítě náhle zemřelo při jedení croissantu, statkář usekl svému synovi, který si hrál schovaný v obilí, kosou nohy, v Creili výbuch granátu z války usmrtil tři děti. Ty mě bavilo číst ze všeho nejvíc.

Hlavní zprávy se týkaly cen mléka a másla. Hodně místa zaujímaly problémy venkova, svědčí o tom informace o slintavce a kulhavce, reportáže o životě manželek zemědělců, reklamy na veterinární produkty, na výživové doplňky pro králíky a prasata. Podle počtu vychvalovaných pastilek a sirupů museli lidé neustále kašlat anebo nechodili k lékaři a léčili se výhradně prostřednictvím těchto produktů.

V sobotním vydání vycházela rubrika *Vyhrazeno pro dámy*. Všimla jsem si mlhavé podobnosti některých modelů kabátků s tím, který mám na sobě na snímku z Biarritzu. Jinak jsem si byla jistá, že ani já, ani matka jsme se neoblékaly tímto způsobem, mezi stylovými účesy nefiguroval ani typ mé trvalé z téhož snímku, která mi kolem hlavy tvořila poněkud rozcuchanou korunu.

Dospěla jsem k vydání na sobotu a neděli 14.—15. června. Na titulní straně stálo: „Odhady slibují o 10 % vyšší sklizeň obilí — 24 hodin Le Mans bez favoritů — Dlouhý výslech Jacquesa Duclose v Paříži — Tělo malé Joëlle

bylo po deseti dnech pátrání nalezeno u domu rodičů. Do žumpy ji shodila sousedka, k činu se přiznala.“

Dál se mi už číst nechtělo. Sešla jsem ze schodů a uvědomila si, že jsem do archivu přišla, jako bych tam měla v novinách z roku 1952 najít popis oné scény. Později jsem udiveně pomyslela na to, že se odehrála v době, kdy na okruhu v Le Mans neúnavně vrčela závodní auta. Nedokázala jsem si představit jakoukoli souvislost mezi těmi dvěma výjevy. Nakonec jsem se ujistila, že by mě jistě ohromila každá z miliard událostí, k nimž tu neděli na světě došlo, pokud by se postavila vedle oné scény. Ona jediná byla reálná.

Mám před sebou seznam událostí, filmů a reklam, které jsem si vypsala při listování v *Paris-Normandie*. Od takového typu dokumentů nemohu nic čekat. Zjištění, že nebylo moc aut a chladniček, že hvězdy showbyznysu v roce 1952 používaly toaletní mýdlo Lux, není o nic zajímavější než výčet počítačů, mikrovlnných trub a mražených výrobků z let devadesátých. Větší význam než samotná existence věcí má jejich rozdělení ve společnosti. Nemít v roce 1952 zavedený vodovod v kuchyni, když ti druzí mají koupelnu, znamenalo totéž jako dnes nakupovat oblečení v řetězci s konfekcí, když se ti druzí

oblékají u Agnès B. V novinách jsou zachyceny jen kolektivní projevy rozdílů mezi různými dobami.

Jde mi především o nalezení slov, prostřednictvím nichž jsem přemýšlela o sobě a okolním světě. Vyjádřit, co pro mě bylo normální a co nepřijatelné, dokonce nemyslitelné. Jenže žena, kterou jsem v roce 1995, není schopná vcítit se do dívky z roku 1952, která znala jen své maloměsto, svou rodinu, soukromou školu a vládla omezenou slovní zásobou. A před sebou měla nezměrný čas k žití. Neexistuje skutečná paměť sebe sama.

Dospět do své tehdejší reality mohu jediným způsobem, a sice dohledáním norem a rituálů, vyznávaných hodnot a způsobů víry charakteristických pro různá prostředí — školu, rodinu, provinční maloměsto —, ve kterých jsem se pohybovala a které, aniž jsem vnímala jejich rozporuplnost, řídily můj život. Ozřejmením různých jazyků, jež mě utvářely, řeči církve, řeči rodičů spojené s gesty a věcmi, řeči románů na pokračování, které jsem četla v časopisech *Le Petit Écho de la mode* nebo v *Les Veillées des chaumières*. A pak s pomocí těchto slov, z nichž některá na mě dosud těžce doléhají, znovu sestavit kolem oné nedělní scény text o světě, v němž mi bylo dvanáct let a myslela jsem si, že jsem zešílela.

Přirozeně mi nejde o příběh, ten skutečnost tvoří, místo aby ji hledal. Nespokojím se ani s lovením vzpomínek z paměti a jejich přepisem,

chci s nimi nakládat jako s dokumenty, jež se ozřejmí pohledem z různých stran. Zkrátka a dobře, chci se stát etnoložkou sebe samé.

(Určitě není nutné toto vše zaznamenávat, ale do skutečné práce se mohu pustit teprve tehdy, až si ujasním podmínky svého psaní.)

Přitom možná směřuji k tomu, že nesdělitelnou scénu, prožitou ve dvanácti letech, rozmělním ve všeobecnosti norem a jazyka. Možná se opět jedná o smrtelně nebezpečnou šílenost, našeptávanou slovy misálu, který je pro mě dnes už nečitelný, o rituál, který mé dnešní uvažování staví po bok nejrůznějších obřadů vúdú, *vezměte a čtěte, neboť toto jest mé tělo a krev, jež bude prolita za vás*.

V červnu 1952 jsem zatím nikdy neopustila území, kterému se nejasně, ale pro všechny srozumitelně říká *tady u nás*, tedy kraj Caux rozkládající se na pravém břehu Seiny mezi Le Havrem a Rouenem. Dál už začíná neurčito, zbytek Francie a světa, označované slovy *tam někde* s rukou napřaženou kamsi do dáli, která vyjadřují nezájem i nepředstavitelnost toho, že by se tam dalo žít. Považuje se za nemožné vydat se do Paříže jinak než s organizovaným zájezdem, ledaže byste tam měli příbuzné, kteří vás městem provedou. Jet metrem se jeví jako složitý počin, nahání víc strachu než projížďka domem hrůzy na pouti a předpokládá dlouze a složitě nabývané zkušenosti. Všeobecně se věří, že není možné vydávat se někam, kde to *neznáme*, a těm, kteří *se nebojí vyrazit kamkoli*, patří hluboký obdiv.

Dvě velká města *tady u nás*, Le Havre a Rouen, budí menší obavy, zmínky o nich se vyskytují v rodinných příbězích sahajících do paměti několika generací před námi, ale i v běžných, každodenních rozhovorech. Pracuje tam mnoho zdejších dělníků, ráno jezdí tam a večer zpátky „michelinkou“, vláčkem s pneumatikami na kolech. Rouen je blíž a významnější než Le Havre, *je tam úplně všecko*, to znamená obchodní domy, lékaři-specialisté na všechny druhy nemocí, několik kin, krytý bazén, kde se dá naučit plavat, v listopadu měsíc trvající pouť svatého Romana, tramvaje, čajovny a velké nemocnice, kam lidé chodí na složité operace, odvykací kúry a elektrošoky. Kromě

dělníků, zaměstnaných na stavbách v rámci poválečné rekonstrukce, tam všichni jezdí v „božohodovém“ oblečení. Matka mě tam bere jednou ročně k očnímu lékaři a pro brýle. Cesty využívá k nákupu kosmetiky a toho, „co se v Y. nesežene“. Necítíme se tam úplně jako doma, protože ve městě nikoho neznáme. Lidé tam působí dojmem, že se lépe oblékají i lépe mluví. V Rouenu nejasně cítíme, že jsme „pozadu“ z hlediska modernity, inteligence, nenucenosti pohybů i mluvy. Rouen pro mě, spolu s romány na pokračování a módními časopisy, představuje tvář budoucnosti.

V roce 1952 si nedokážu samu sebe představit jinde než v Y. Jinde než v tamních ulicích a obchodech, než mezi tamními obyvateli, pro které jsem Annie D. nebo „malá D-ová.“ Jiný svět pro mě neexistuje. Všechny promluvy se týkají Y., všichni hledí do budoucna a jsou tím, čím jsou, jedině prostřednictvím místních škol, místního kostela, místních obchodů s textilem, místních slavností. Sedmitisícové město mezi Le Havrem a Rouenem je jediné místo, kde můžeme o velkém počtu lidí říct „bydlí v té a té ulici, má tolik a tolik dětí, pracuje tam a tam“, kde dokonce víme, kdy se konají mše a kdy se promítá v kině Leroy, který cukrář má nejlepší dorty a který řezník nejméně okrádá. Mí rodiče se tam narodili a předtím se v okolních vesnicích narodili i jejich rodiče a prarodiče, neexistuje jiné město, o němž bychom toho tolik věděli, ať už z hlediska prostoru, nebo času. Vím, kdo

bydlel před padesáti lety v sousedním domě, kam matka cestou z obecní školy chodila pro chleba. Potkávám muže a ženy, jež si můj otec s matkou, než se poznali, málem vzali. O lidech, kteří „nejsou odsud“, nic nevíme, jejich minulost je neznámá či neověřitelná, oni zase nevědí nic o naší minulosti. Bretonci, Marseillané nebo Španělé, tedy všichni, kteří nemluví „jako my“, jsou v různé míře cizinci.

(V této knize, na rozdíl od jiných, nedokážu město pojmenovat, nevystupuje zde jako zeměpisné sídlo vyznačené na mapě, jímž se projíždí na cestě vlakem nebo autem po státní silnici číslo 15 z Rouenu do Le Havru, ale jako bezejmenné místo původu. Jakmile se tam vrátím, okamžitě se mě zmocní otupělost, jež mi z hlavy vyhání myšlenky a téměř všechny přesné vzpomínky, jako by mě to město mělo znovu pohltit.)

Topografie Y. v roce 1952.

Centrum města bylo při postupu německých jednotek v roce 1940 silně poškozeno požárem, v roce 1944 ho pak spolu s celou Normandií postihlo bombardování, a tak prochází rekonstrukcí. Je to neuspořádaná změť staveništ, pustých pozemků, dokončených dvoupatrových domů z betonu s moderními obchody v přízemí, provizorních baráků i původních budov, které přečkaly válku — radnice, kino Leroy, pošta a krytá tržnice. Kostel vyhořel, mše se konají v obecním sále na radničním náměstí,

bohoslužba se slouží na pódiu, lidé při ní sedí v parteru a na galerii.

Z centra se paprskovitě rozbíhají dlážděné nebo vyasfaltované ulice lemované chodníky, patrovými domy z neomítnutých cihel nebo kamene a pozemky s usedlostmi obehnanými mřížovými ploty, v nichž sídlí notáři, lékaři, ředitelé a podobně. Na různých místech ve městě stojí několik státních a soukromých škol. Tady se už nedá hovořit přímo o centru, ale jsme stále ještě ve městě. Dál už se rozkládají čtvrtě, jejichž obyvatelé, míří-li do středu, říkají „jdeme do města", nebo dokonce „do Y.". Hranice mezi středem města a těmito čtvrtěmi není topograficky přesně daná, dá se odhadovat podle chybějících chodníků, většího počtu starých domů (hrázděných, nanejvýš se dvěma či třemi místnostmi, bez zavedeného vodovodu a s kadibudkou), přibývajících zelinářských zahrad a ubývajících obchodů — vyjma kaváren s prodejem smíšeného zboží a uhlí —, objevují se i „sídliště". Praktická hranice je naopak všem jasná — centrum je tam, kam nepůjdeme na nákup v bačkorách nebo modrácích. Prestiž čtvrtí klesá se vzdáleností od centra, s ní ubývá vil a přibývá bloků nájemních domů se společnými dvory. V místech těch nejvzdálenějších, kam vedou jen cesty z udusané hlíny, za deště plné kaluží, a kde se za násepy objevují první statky, už začíná venkov.

Čtvrť Le Clos-des-Parts je ohraničená ulicí de la République a čtvrtí Le Champ-de-Courses

a táhne se z centra až ke canyskému viaduktu. Její osu tvoří ulice du Clos-des-Parts, která vede od Havreské silnice — procházející centrem — ke canyskému viaduktu. Obchod mých rodičů je na dolním konci této ulice — „jít nahoru“ znamená „jít do města“ —, na rohu vyštěrkované uličky tvořící spojku do ulice de la République. Do soukromé školy v centru města se tedy dá jít oběma hlavními ulicemi, jsou rovnoběžné. Vším ostatním se liší. Ulice de la République je široká, vyasfaltovaná, s chodníky po celé délce, jezdí po ní auta a autokary mířící k moři, k pětadvacet kilometrů vzdáleným plážím. V horní části stojí honosné vily, jejichž obyvatele neznáme ani od vidění. Na vznešenosti ulici neubírá ani autoservis Citroën, několik slepených domů s průčelími přímo do ulice, ani opravna kol v dolní části. Před viaduktem se po pravé straně pod železničním náspem rozkládají dvě ohromné vodní nádrže, v jedné je voda černá, ve druhé zelená kvůli řasám rostoucím na hladině, rozdělené jsou úzkou pěšinou z udusané hlíny. Místu se říká železniční louže a je to y.-ské místo smrti, chodí se tam topit ženy z opačného konce města. Z ulice de la République není železniční louže vůbec vidět, odděluje ji násep s hustým živým plotem, a tak jako by ke čtvrti ani nepatřila.

Ulice du Clos-des-Parts je úzká, nepravidelně vymezená, nejsou v ní chodníky, místy prudce klesá nebo se stáčí, provoz v ní je slabý, převážně večer tudy projíždějí dělníci na kole směrem k Havreské silnici. Odpoledne ztichne a jsou

v ní slyšet vzdálené zvuky z venkova. Stojí v ní pár vil podnikatelů s dílnami hned vedle a mnoho starých přízemních domků nalepených na sebe, v nichž bydlí zaměstnanci a námezdní dělníci. Z ulice vybíhají čtyři křivolaké cesty, nesjízdné pro automobily, do rozlehlé čtvrti Le Champ-de-Courses, které dominují budovy starobince a za kterou už je dostihové závodiště. Je to stinná čtvrť s vysokými živými ploty a starými domky s předzahrádkami, v nichž žije nejvíc „ekonomicky nejslabších" obyvatel města, početných rodin a starých lidí. Z ulice de la République je to křivolakými cestami do Le Champ-de-Courses sotva tři sta metrů, přejdeme však z hojnosti do chudoby, z města na venkov, z prostoru do stísněnosti. Od lidí žijících v bezpečí, o kterých nic nevíme, k těm, o nichž víme, jak vysoké sociální dávky pobírají, co jedí a pijí i v kolik hodin chodí spát.

(Když poprvé popisuji, s jediným vytyčeným pravidlem — přesností —, ulice, o nichž jsem nikdy nepřemýšlela, pouze jsem jimi v dětství procházela, vynáším na světlo i společenskou hierarchii, která se v nich skrývala. Mám téměř svatokrádežný pocit, když něžnou topografii vzpomínek plnou dojmů, barev a obrazů — vila Edelin! modré glycínie! ostružiní v Le Champ-de-Courses! — nahrazuji jinou topografií, která má tvrdé obrysy a zbavuje kouzla, ale jejíž zjevnou pravdu nezpochybní ani paměť: v roce 1952 se stačilo podívat na vysoké průčelí za sestřiženým trávníkem s pěšinkami

vysypanými štěrkem a bylo mi jasné, že ti, co tam bydlí, *nejsou jako my*.)

U nás doma také označuje:

1) naši čtvrť
2) nerozlučně dům s obchodem rodičů.

Obchod smíšené zboží / textil s kavárnou se nachází ve spojené zástavbě nízkých, žlutě a hnědě hrázděných domků, z obou stran ohraničených novějšími, patrovými domy z neomítnutých cihel, mezi ulicemi de la République a du Clos-des-Parts. Bydlíme v části vedoucí do této ulice, ještě se starým zahradníkem, který může procházet naším dvorkem. Obchod a jediný pokoj nahoře v patře se nacházejí v nové, cihlové části. Vstupní dveře a výloha vedou do ulice du Clos-des-Parts, další výloha je obrácená do dvora, přes nějž se chodí do kavárny umístěné ve venkovské části domu. Za obchodem následují čtyři místnosti, kuchyň, kavárna, sklípek a kůlna, které říkáme „zadní místnost“, všechny jsou průchozí a kromě kuchyně (vsazené mezi obchodem a kavárnou) mají i dveře vedoucí na dvorek. Žádná místnost v přízemí není přísně soukromá, dokonce i kuchyň často slouží zákazníkům jako průchod mezi obchodem a kavárnou. Mezi kuchyní a kavárnou nejsou dveře, rodiče díky tomu mohou mluvit se zákazníky a ti zase poslouchat rádio. Z kuchyně vede točité schodiště do malé mansardy, doleva se z ní jde do ložnice, doprava na půdu. Je v ní nočník, který používám já s matkou, otec jen v noci (přes den chodí stejně

jako hosté kavárny na pisoár na dvoře, tvořený sudem obehnaným prkny). Záchod na zahradě používáme přes léto, zákazníci celý rok. Kromě léta, kdy je hezké počasí a mohu být venku, dělám úkoly a čtu si nahoře nad schody, v prostoru osvíceném žárovkou. Skrz zábradlí odtud vidím úplně všechno, přitom sama nejsem vidět.

Dvorek tvoří jakási široká cesta z udusané hlíny mezi domem a stavbami využívanými k podnikání. Za nimi je přístřešek s králíkárnami, prádelna, záchod, ohrádka s kurníkem a malý travnatý plácek.

(Právě tam se nacházím jednou večer koncem května nebo začátkem června před nedělní scénou. Dopsala jsem úkoly, všude vládne ohromná pohoda. Cítím budoucnost. Je to stejný pocit, jako když nahoře v pokoji nahlas zpívám „Mexiko“ a „Cestu na Kubu“, pocit, který vyvěrá ze všeho neznámého, co nás v životě čeká.)

Když se vracíme z města a vidíme před sebou obchod mírně předsazený do ulice, matka řekne: *Jsme na zámku.* (Napůl hrdě, napůl posměšně.)

Je otevřeno celý rok od sedmi ráno do devíti večer bez přestávky, kromě nedělního odpoledne, kdy je až do večera zavřeno, kavárna však znovu otvírá v šest hodin. Příchody a odchody zákazníků, jejich životní návyky a zaměstnání řídí náš časový rozvrh, jak ze strany kavárny (mužský), tak ze strany potravin (ženský). Přes den vládne nepřetržitý ruch, jen odpoledne je o něco klidněji. Matka toho využívá k tomu, že jde ustlat, pomodlit se, přišít knoflík, otec

odchází na velkou zelinářskou zahradu, kterou máme pronajatou kousek od domu.

Téměř veškerá klientela rodičů pochází z dolních částí ulic du Clos-des-Parts a de la République, ze čtvrti Le Champ-de--Courses a z napůl venkovské, napůl průmyslové zóny, rozkládající se za železniční tratí. Patří k ní část La Corderie, pojmenovaná podle továrny na provazy, kde mí rodiče zamlada pracovali, na jejímž místě byla po válce postavena dílna, kde se šije konfekce, a továrnička na výrobu ptačích klecí. Tamní jediná ulice vede podél železničního náspu a za továrními budovami ústí na pláň, kde jsou složené stovky dřevěných desek k výrobě klecí. Ve čtvrti máme rodinné vazby, matka tam žila od dob dospívání až do svatby, jeden z jejích bratrů, obě sestry a matka tam bydlí dosud. V domě, v němž žije babička s jednou tetou a jejím manželem, bývala kantýna a šatna provaznictví — je to ubikace o pěti místnůstkách ve zvýšené úrovni bez zavedené elektřiny, podlaha se houpe a duní. Na Nový rok se všichni příbuzní sejdou v babiččině místnosti, dospělí sedí kolem stolu, pijí a zpívají, děti sedí na posteli u stěny. Když jsem byla hodně malá, matka mě k babičce brávala každou neděli, dala jsem jí pusu a pak jsme pokračovaly ke strýci Josephovi. Tam jsme si se sestřenicemi dělaly ohromnou houpačku z dřevěných desek, dívaly se na projíždějící vlaky do Le Havru a mávaly jim nebo *se hecovaly s klukama*, které jsme potkávaly. Mám pocit, že v roce 1952 jsme tam chodily už jen zřídka.

Sejdeme-li z centra města do čtvrti Le Clos-des-Parts a dál do La Corderie, přesuneme se z míst, kde se hovoří dobrou francouzštinou, do míst, kde se mluví špatně, to znamená francouzštinou smísenou s místním nářečím, a to rozličnými způsoby — podle věku, povolání nebo touhy se pozvednout. Staří lidé, jako moje babička, mluví téměř čistým nářečím, dívky zaměstnané v kanceláři se omezují jen na pár výrazů a intonaci hlasu. Všichni se shodují, že nářečí je ošklivé a zastaralé, dokonce i ti, kteří jej hojně používají a omlouvají to tím, že „dobře víme, jak se má mluvit, ale takhle je to rychlejší". Mluvit správně totiž vyžaduje určité úsilí, nacházení vhodných slov místo těch, která nám sama přicházejí na jazyk, jemné a obezřetné vyjadřování, jako bychom manipulovali s křehkými předměty. Většina dospělých nepovažuje za nutné „mluvit francouzsky", je to dobré jen pro mladé. Můj otec často říká „byli bysme" nebo „měli bysme", a když ho opravím, tak afektovaně vysloví „byli bychom" po jednotlivých slabikách a svým obvyklým tónem dodá „spokojená?", čímž naznačuje, jak malý význam přikládá správné mluvě.

V roce 1952 píšu „dobrou francouzštinou", ale nepochybně říkám „odkaď jdeš" a „ošplejchnu se" místo „umyju se", jako rodiče, protože žijeme ve stejném prostředí. V prostředí vymezeném pohyby, s nimiž si sedáme, smějeme se, bereme do ruky předměty, a slovy, která předepisují, jak zacházet se svým tělem i vším kolem sebe.